

Szekciótervezet

A „Családtörténeti” Lendület kutatócsoport

Édesek és mostohák. Az érzelmek gyakorlatai és reprezentációi a mostohacsaládokban (16-19. század)

Szekció I & II & III

Míg a premodern család, a háztartás vagy a szélesebb rokonság tagjai közötti társadalmi-gazdasági és érzelmi kapcsolatokra irányuló történeti érdeklődés az elmúlt évtizedekben látványosan felélénkült (Miller and Yavneh, 2000; Sabeian and Johnson 2011; Sabeian, Teuscher, and Mathieu 2007), a mostoha- vagy mozaikcsaládok összetett kapcsolatrendszere továbbra is elkerülte a kutatók figyelmét. Ez azért különös, mert Peter Laslett már 1977-ben felhívta a figyelmet arra, hogy a hagyományos társadalmakban minden harmadik gyerek tíz éves koráig elvesztette egyik szülőjét, minek következtében az emberek nagy része gyermekként vagy szülőként – a modernkori tendenciákat is meghaladva – mostohacsaládban élt (Laslett 1977, 164–66). Ráadásul mára az újraraházasodás szokásának nemek szerint különböző mintái Európa-szerte jól ismertek (Duraes, Fauve-Chamoux, Ferrer-Alos, and Kok, 2009; Péter 2008, 149–55; Tóth 2009, 46–51).

Miben különböztek a mostohacsaládok a nem-mostoha családoktól, egyáltalán élesen szétválasztható-e e kétfajta családtípus történetileg? Mennyiben módosíthatja a rájuk vonatkozó történeti tudás a családok működéséről szóló történeti elképzeléseket? A szekció célja, hogy önálló vizsgálat tárgyává tegye a teljes,- fél- és mostohatestvéreket, szülőket és mostohaszülőket integráló múltbéli családokat és ezáltal meghaladja azt a sztereotípiákon alapuló sematikus nézetet, hogy ezek az “abnormális” családformációk konfliktusokkal, negatív érzelmekkel és gonosz mostohákkal voltak terheltek. Ennek során az életút átmeneti eseményeit (születés, házasság, konverzió, halál) kísérő gyakorlatokra koncentrálunk, mivel ezeket a családon belüli tekintély és az érzelmek újraosztásának intenzív periódusainak tekintjük, másrészt ezekről az átmeneti – gyakran konfliktusokkal terhelt – eseményekről maradtak fenn nagyobb számban források, amelyek az érzelmek vizsgálatára is alkalmasak lehetnek.

Az egyéniség történetiségének és az érzelmek kultúratörténetének újabb megközelítéseit követve a konkrét történeti kontextusokat rekonstruálva értelmezzük az érzelmek kifejezésének (vagy éppen kontrolljának) szerepét az egyén szociális identitásának megalkotásában (Paster, Rowe, and Wilson 2004). Ennek során fontos szempont az anyák és apák, fiúk és lányok – eltérő gender-szerepeivel összefüggő – érzelem-kifejezései közötti különbségek reflektálása. A személyes elbeszélő források és bírósági iratok nyelvhasználatának fokozott figyelmet szentelve igyekszünk jobban megérteni azt a folyamatot, ahogy az érzelmek megosztása és az erre adott reakciók nemcsak tükrözték, de egyúttal aktívan formálták is a családtagok közötti hierarchikus viszonyokat (Stoler 2006; Lawler and Thye 1999; Bourke 2003, 125).

A tervezett szekciók az alábbi témakörök és kérdések köré szerveződnek:

- **Partnerválasztás és érzelmek:** Hogyan változott az érzelmek és az érdekek dinamikája az első és a későbbi házasságkötések során? Ha igaz, hogy az újrَاهázasodók között gyakoribb volt a kor, vagyon és státuszbeli különbség mint az első házasságban, hogyan hatott mindez a mostohaszülő-mostohagyerek közötti érzelmi kötődés kialakulására és a házastársak közötti érzelmek reprezentációjára? Vajon a testvérek nagyobb teret engedtek újrَاهázasodó nővérek és bátyjaik romantikus vonzalmainak mint a szülők az első házasság során? Hogyan befolyásolta a hozott gyermekek felnevelésének szempontja az újabb házastárs kiválasztását? Milyen szerepe volt a gazdasági szükségnek és az érzelmeknek az újrَاهázasodás során a rokonsági tabuk és tilalmak gyakori áthágásában? Az özvegy férfiak gyakoribb és gyorsabb újrَاهázasodása következtében a mostohaanyák gyakoribb előfordulása hogyan hatott a mostohaanya negatív érzelmekkel telített sztereotípiájára?

- **Testvérkapcsolatok és érzelmek:** Az első, második és harmadik házasságból származó gyermekek közötti nagyobb korkülönbség hogyan alakította át az idősebb testvérek szerepét és érzelmi gyakorlatait mostoha- és féltestvéreik irányában? Az érzelmek kifejezése, a megszólítások nyelvezete hogyan változtatta meg a rokonság (a teljes, fél- és mostohatestvér kapcsolatok) érzékelését és az érzelmi kötődések létrehozását? A mostohatestvérek összeházasításának szokásában hogyan keveredtek a családi érdekek és a fiatalok személyes kapcsolatának szempontjai?

- **Családi térhasználat és érzelmek:** Hogyan érzékelték és ábrázolták a mindennapos fizikai együttélés és a mostohacsalád esetében még gyakoribb földrajzi szétszakítottság közegében működő családi érzelmek közötti különbségeket? Milyen eszközöket használtak a biztonság (családi védettség), a szolidaritás, a család érzelmi és anyagi összetartozásának (vagy éppen konfliktusainak) reprezentálására a nem együtt élő családtagokkal? A térhasználat hogyan tükrözte és formálta a családtagok közötti kapcsolatokat (a gyerekek elhelyezése, a családi rezidencia kiválasztása)?

- **Öröklési jog és érzelmek:** Hogyan hatott a jog és az érzelmek a vagyon átöröklésének gyakorlatára a mostohacsaládban? Hogyan módosult a mostohacsalád kontextusában az özvegyek és nagykorúvá érő fiaik közötti gyakori konfliktus a vagyonkezelés és örökség kérdésében? Milyen érzelmeket reprezentáltak örökösödési viták során, melyek igen gyakran megjelennek a forrásokban?

BIBLIOGRAPHY

Bourke, J., "Fear And Anxiety: Writing About Emotion In Modern History," *History Workshop Journal* 55 (2003).

Duraes, M., A. Fauve-Chamoux, L. Ferrer-Alos, And J. Kok, eds., *The Transmission of Well-Being. Gendered Marriage Strategies and Inheritance Systems in Europe (17th-20th Centuries)*. Bern: Peter Lang, 2009.

Laslett, P., *Family Life and Illicit Love in Earlier Generations. Essays in Historical Sociology*. New York and London: Cambridge University Press, 1977.

Lawler, E. J. And S. R. Thye, "Bringing Emotions into Social Exchange Theory," *Annual Review of Sociology* 25 (1999): 217-44.

MILLER, Naomi And Naomi Yavneh (Eds.), *Maternal Measures: Figuring Caregiving in the Early Modern Period*. Aldershot: Ashgate, 2000.

Paster, G. K., K. Rowe, M-F. Wilson, Eds., *Reading the Early Modern Passions: Essays in The Cultural History of Emotion*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2004.

PÉTER, Katalin, *Házasság a régi Magyarországon*. Budapest: Európa, 2008.

Sabeau, D. W. And C. H. Johnson, eds., *Sibling Relations and the Transformations of European Kinship*. New York And Oxford: Berghahn Books, 2011.

SABEAN, David Warren, Simon Teuscher And Jon Mathieu, eds., *Kinship in Europe: Approaches to Long-Term Development (1300–1900)*. New York: Berghahn Books, 2007.

Stoler, A., ed., *Haunted By Empire: Geographies of Intimacy In North American*. Durham and London: Duke University Press, 2006.

TÓTH, Á., *Polgári Stratégiák. Életutak, családi sorsok és társadalmi viszonyok Pozsonyban 1780 és 1848 között*. Pozsony: Kalligram, 2009.

A szekciók résztvevői:

Szekció I: A vagyon átörökítése: jog és érzelmek

Bubryák Orsolya (MTA BTK, Művészettörténeti Intézet): Ingók és érzelmek. A tárgyak hagyományozása kora újkori magyar végrendeletekben

Varga Szabolcs (Pécsi Hittudományi Főiskola, szavarga@gmail.com): Apák és lányok - anyák és fiúk: Zrínyiek és Erdődyek generációváltásai a 16. században

Mátay Mónika, ELTE BTK, Gazdaság és Társadalomtörténeti Tanszék: Gonosz mostohák és kisemmizett árvák? Egy toposz vizsgálata 19. századi debreceni örökösödési eljárásokban

Czeglédi Noémi (Gödöllői Városi Múzeum, noemi.czegledi.dr@gmail.com): Perek és érzelmek. Családi viszályok az úriszék előtt

Szekció II: Özvegység és/vagy házasság: család és egyén, érdek és érzelem

Balogh Zsuzsanna (ELTE, Történelemtudományi Doktori Iskola; zsuba88@gmail.com): A gyász: érzelem vagy állapot? Bornemissza Kata két özvegysége

Miski Péter (PPKE BTK, Történelemtudományi Doktori Iskola; peter.miski@gmail.com): Családi érdek vagy szerelmi házasság? Egy erdélyi arisztokrata mostohatestvér-házasság története

Petneházi Gábor (SZTE BTK; petnehazi_gabor@yahoo.it): Értelmelem és érzelem. Kovacsóczy Farkas (1540-1594) erdélyi kancellár családi és politikai viszonyrendszere

Baros-Gyimóthy Eszter (PPKE BTK, Történelemtudományi Doktori Iskola, eszgyimothy@gmail.com): Özvegység — új egység. Újraházasodók nyomai a csetneki anyakönyvekben

Szilágyi Adrienn (MTA BTK, Történettudományi Intézet, szilagyi.adrienn@btk.mta.hu): Özvegynék maradni vagy újraházasodni? Érzelmi, jogi és gazdasági megfontolások egy 19. századi nemesi társadalmon belül

Szekció III: Hierarchia és érzelmek: családi kapcsolatok

Bódai Dalma (ELTE, Történelemtudományi Doktori Iskola, bodaidalma@gmail.com): Egy anya és mostohaanya preferenciái: A Thurzó-lányok neveltetése a 17. század elején

Erdélyi Gabriella (MTA BTK TTI, erdelyigb@gmail.com): Család, levelezés, érzelmek: Az Esterházyak a 17. század első felében

Bálint Petra (ELTE BTK, Összehasonlító Folklorisztika Doktori Program, folk.petra@gmail.com): Gonosz mostohák és szívtelen anyák a 18–19. századi bűnperekben

Fónagy Zoltán (MTA BTK TTI, zoltan.fonagy@gmail.com): Széchenyi István, a mostohaapa

Bicskei Éva (MTA BTK MTI; Bicskei.Eva@btk.mta.hu): Egy arisztokrata női büsztről. Családi emlékéllítés és emlékezés

Előadás absztraktok az előadók abc sorrendjében:

Bálint Petra: Gonosz mostohák és szívtelen anyák a 18–19. századi bűnperekben

A 18–19. századi Heves és Külső- Szolnok vármegye büntetőpereinek kutatása során több olyan esettel találkoztam, amelyben, s amely kapcsán felmerül a korabeli emberek érzésvilágának a kérdése. A perek milyenségéből fakadóan ugyan a konfliktusok legtöbbször az agresszív, erőszakos tettekről adnak számot, tehát elsősorban ezen megnyilvánulásokról kapunk információkat, mégis figyelemre méltó példákkal szolgálhatnak az előadásban bemutatásra kerülő családon belüli problémákra, az egymás iránt táplált negatív érzésekre, illetve az érzések (feltételezett) hiányára. De valóban így volt ez? Mindig gonosz a mostoha? Minden esetben szívtelen a csecsemőjét meggyilkoló anya? Ahhoz, hogy az általános, sztereotip megállapításokon túlmutassunk, meg kell kérdőjeleznünk az érzések univerzális, történelmi korokon átívelő voltát, s meg kell vizsgálnunk, a korabeli erkölcs, mentalitás, gondolkodásmód figyelembevételével, a tettek mozgatórugóját, a konfliktusok alapját, melyek árnyalhatják a több évszázaddal ezelőtt élt emberek érzésvilágát.

Mindezek mellett az előadás rávilágít arra, hogy a büntetőperes forrásanyag (jelen esetben úriszéki és törvényszéki peres vallomások és tanúvallomások) milyen módon járulhat hozzá az érzelmek történeti kutatásához, hiszen ez az a fajta egodokumentum, amelyben az alsóbb társadalmi rétegek, ugyan szűrőkön keresztül, de mégis közvetlenül nyilvánulnak meg számunkra.

Balogh Zsuzsánna: A gyász: érzelem vagy állapot? Bornemissza Kata két özvegysége

Az előadás Bornemissza Kata (1630?–1685) két özvegységét elemzi a levelezése vizsgálatával. Bornemissza Kata első férje, Bethlen Mihály (1621–1656) halála után több gyermeket hagyott maga után. A fiatal özveggy négy esztendeig nem ment férjhez, ami egy húszas éveit elején járó nő esetében meglepően hosszú időszaknak mondható. Társadalmi helyzete férje halálával hirtelen változott meg, kilépett a feleség szerepéből, és átkerült egy több szabadságot és önállóságot adó státuszba. Az özveggynek azonban erkölcsi megítélésére is vigyázni kellett, maga és gyermekei anyagi és testi biztonsága figyelembe vétele mellett. Bornemissza Kata 1659-ben Bánffy Dénest (1630?–1674) választotta házastársának, s úgy tűnik az előző házasságból született, tíz évnél fiatalabb gyermekeit is vitte magával új házasságába, így új férjével és a hozott gyerekekkel alkotva egy mozaikcsaládot. Amikor azonban 1674-ben újra megözvegyült, ekkor már csak egy, a második férjétől született gyermeke volt életben, a későbbi gubernátor, Bánffy György. Második férje halálát követően Bornemissza Kata többé nem ment férjhez. Az előadás – a (mozaik)családtörténeti kontextuson kívül – arra fókuszál, hogy Bornemissza Kata életében a férjek és a gyermekek elvesztése miatt érzett fájdalom és egyéb érzelmi megnyilvánulások, valamint a gyász hogyan jelenik meg a forrásokban, illetve az érzelm kifejezések elfojtása miként értelmezhető. Az előadás rámutat továbbá az érzelmek vizsgálatával a két özvegység tapasztalata és reprezentációja közötti különbségekre, valamint arra, hogy Bornemissza Kata esetében hogyan válik az érzelem a cselekvő egyén érdekérvényesítő eszközévé.

Baros-Gyimóthy Eszter: Özvegység — új egység. Újraházasodók nyomai a csetneki anyakönyvekben

„Az asszony le van kötve, amíg férje él,
de ha férje meghal, felszabadul.
Férjhez mehet, akihez akar, de csak az Úrban.”
1Kor 7,39

Az anyakönyvek, mint a család és az egyén életének három legfontosabb pillanatának megörökítője, igen sok szempontból vizsgálhatók. A történeti demográfiai kutatások fókuszában az első házasságukat kötő hajadonok, illetve családjaik állnak, míg a házastársukat elvesztő özvegyasszonyok és férfiak újraházasodását kevesebb figyelem kíséri. A hazai vizsgálatok közös eredménye, hogy az özvegy férfiak esélyei jobbak voltak a házassági piacon nőtársaikhoz képest: kevesebb ideig éltek özvegységben és nagyobb számban léptek újra oltár elé – Csetneken például jóval szívesebben hajadonokkal, mint özvegyasszonyokkal.

A házasságok kiemelkedő szerepet játszanak a társadalom szerveződésében, függetlenül attól, hogy milyen családi állapotúak a frigyre lépő felek. A házastársukat elvesztő nők és férfiak – életkortól függetlenül – arra törekedtek, hogy egy új társsal új egységet hozzanak létre, és ebben a közösség, a lelki vezetők is támogatták őket. Miért volt vonzó egy özvegyasszony a nőtlen ifjú szemében? Miért fogadta el a hajadon leány egy özvegyember házassági ajánlatát? Csupán megélhetési okok motiválták ezeket a választásokat (is) vagy a tapasztalt, termékeny társ vonzotta az ifjakat?

A kutatásom fő forrása a 18. századi csetneki evangélikus és katolikus anyakönyvek, amelyek a történeti gömör megyei oppidum és a két templom filiáiban élők magatartásáról adnak képet. A vizsgálatok során az özvegységre jutott nők új családjaira koncentrálok: milyen

családi állapotú férjet választottak maguknak – illetve kik választották őket? Előfordult-e, hogy özvegyasszony vitte kereszteltetni gyermekét, akit az egyházi vezető törvénytelenként jegyzett fel a matrikulába? Milyen hamar érkezett az új családba az első közös gyermek, van-e különbség e tekintetben azokban a házasságokban, amelyekben az egyik fél először lépett az oltár elé? Mennyire voltak termékenyek ezek az új egységek? Mekkora mértékű a vallási exogámia az özvegyházasságokban, módosítja-e a más vallású új házastárs az előző kapcsolatokból született gyermekek párválasztását? A csetneki anyakönyvi bejegyzések azt mutatják, hogy a legtöbb özvegy élt – akár háromszor vagy négyszer is – az újrَاهázasodás lehetőségével, kihasználva a szinte teljes propagatív életciklust.

Bicskei Éva: Egy arisztokrata női büsztről. Családi emlékállítás és emlékezés

A székesfehérvári Szent István Király Múzeum őriz egy női márványbüsztöt, amely roncsolt állapota ellenére is kiváló mestert jelez. A szobor alkotójának azonosításával egy neves itáliai művész – a honi közgyűjteményi viszonyok közt egyedülálló – művére vetül fény, míg az ábrázolt kilétének feltárása nemzetközi szinten sem érdektelen. A készülés *lehetséges* módjainak és okainak körülírása, együtt a szobor (jórészt képi dokumentáción keresztül, de akkor is csak töredékesen megismerhető) „használatával” – az idők során bekövetkező „jelentésmódosulásával” – egy fiatalon elhunyt lány, feleség és anya emlékének megőrzését (annak bizonyos stádiumait) derítheti fel egy arisztokrata család életében a 19. század folyamán, sőt az elhunyt kultuszának megteremtésére való igényt (a többszöri újrَاهázasodások ellenére).

Bódai Dalma: Egy anya és mostohaanya preferenciái: A Thurzó-lányok neveltetése a 17. század elején

Thurzó Györgynek első feleségétől, Forgách Zsófiától két leánya született, akik együtt nevelkedtek második feleségétől, Czobor Erzsébettől született fiával és 5 leányával. Imre nevelésére kifejezett gondot viselt, a fiú a wittenbergi egyetem rektora lett, kiterjedt műveltsége és politikai tájékozottsága számos forrásból megragadható. A Thurzó családban emellett a lányok taníttatására fordított figyelem is kimutatható. A szülők egymás közötti, valamint lányaikkal folytatott levelezésében megragadhatók az erre utaló elemek, a lányok férjhezmenetele után is. Előadásomban főként a családi levelezés, valamint gazdasági jellegű iratok alapján vizsgálom, hogy Czobor Erzsébet hogyan készítette fel saját, illetve két mostoha lányát a kora újkori főúri asszonyok szerepköreire, a család hogyan házасította ki őket, valamint hogy ezt követően hogyan segítette, látta el tanácsokkal őket, a lányok milyen kérdésekben fordultak hozzá. A Thurzó-lányok neveltetésének, valamint a hozománylisták vizsgálata által a menyegzők előkészületeinek és pontos lebonyolításának megfigyelése által a kora újkori női szerepek és a hozzájuk kapcsolódó érzelmi elvárások számos eleme megragadható.

Bubryák Orsolya: Ingók és érzelmek. A tárgyak hagyományozása kora újkori magyar végrendeletekben

Az okiratba foglalt, tanúk által aláírt, nyilvános felolvasásra szánt végrendeletek első ránézésre nem tűnnek intim, személyes megnyilvánulásoknak teret adó műfajnak, pedig az örökhagyót testamentuma szövegezésekor legalapvetőbb érzelmei vezetik. Rendelkezni kíván mindarról, amit e világban magáénak mondhat, és elsősorban két cél vezet: hagyatéka (lehetőleg) azé legyen, akit szeret, és (lehetőleg) ne örököljön belőle, akit nem szeret. Az érzelmek és jogrend legtöbbször összhangban áll egymással, ilyen esetekben végrendeletre valójában nincs is szükség. Nem is gyakran találkozunk olyan testamentummal, amelyben egy szülő egyetlen gyermekére hagyná mindenét. Csakhogy a kora újkori családmóddal ennél általában összetettebb volt. Márpedig ha az örökhagyónak három fia és négy lánya született, netán különböző házastársaktól, akiknek esetleg már előző házasságukból is voltak utódaik, és közös gyermekeik közül kettő már felnőtt, de a többi még kiskorú, vagy az első házastárs vagyonos volt, de már rég meghalt, a második nem volt az, de szeretettel gondoskodott róla és első házasságából született gyermekeiről, netán az egyik fia „gonoszul” viselkedett vele, hálátlannak bizonyult, és szíve szerint kizárná az örökségből – mindezen szempontokat mérlegelnie kell, mielőtt meghozná a döntést, hogyan ossza el vagyonát leendő örökösei közt.

„Súlyozásra” leginkább az ingóságok hagyományozása nyújt lehetőséget, mert a földbirtok öröklése kötött, a kialakult jogrenden változtatni nincs mód, az ingó vagyon viszont – noha annak is megvan a természetes dinamikája – szabadabban alakítható. Azzal, hogy az örökhagyó egy-egy tárgy esetében nevesíti az örököst, kiemeli a darabot az ingóságok tömegéből, és rögzíti annak további útját, egyúttal kinyilvánít valamiféle érzelmet. A kiemelt tárgyak vagy a megajándékozott személyek fontosak a számára, és a végrendeletek általában azt is elárulják, miért. Az ajándékozás gesztusában időnként „negatív” érzelmeket is kimutathatunk, amennyiben a tárgyat (netán az ingó vagyon egy nagyobb részét) nem az kapja, akit illetne. Az értéktárgyak hagyományozása tehát pontosan leképezi az örökhagyó érzelmeit, és kitapinthatóvá teszi a szeretetet – vagy adott esetben a gyűlöletet.

Műfajánál fogva a végrendelet elsősorban két generáció egymáshoz való viszonyát tükrözi, hiszen általában az idősebb generáció tagjai hagyják hátra vagyonukat a fiatalabbaknak, de ha egy családtagnak bármi okból nincsenek egyenes ági leszármazottai, rendszerint édes-, fél- vagy mostohatestvéreit, illetve azok utódait teszi örököseivé. Láthatunk példákat arra, hogy a végrendelező nem tesz különbséget (fél)testvérei közt, vagy bizonyos megfontolásokból – például mert megítélése szerint egyikük kevésbé szorul rá, mint a többiek –, valamelyiküknek kevesebbet hagy, de akár arra is, hogy megpróbálja őket teljesen kizárni hagyatékából. (Ezeket a végrendeleteket utóbb hosszú pereskedések követték.) A végrendeletek visszatérő eleme a hála, amelyet jellemzően a betegeskedő rokon ápolása vált ki, aki viszonzásképp próbálja az őt ápoló családtagot ingó vagyonából nagyobb részhez juttatni, de arra is van példa, hogy az örökhagyó egyszerűen a kapott „szeretetet” köszöni meg, például egy gyermekkorában elárvult fiú a mostohaanyjának, hogy „anyja helyett anyja” volt. A legszélsőségesebb érzelmekkel persze elsősorban a testamentumok házastársakra vonatkozó passzusaiiban találkozhatunk: attól, hogy valaki az eljegyzési szíves gyűrűjével kívánja eltemettetni magát, odáig, hogy semmiképp ne fektessék házastársával közös nyughelyre.

Czeplédi Noémi: Perek és érzelmek. Családi viszályok az úriszék előtt

A családon, mostohacsaládon belüli problémák, konfliktusok nem mindig kerültek az úriszék elé. A súlyosabb esetekben (gyilkosság, szülő fenyítése, gyermek túlzott megbüntetése) fordultak a családtagok – kirívó esetben az egész közösség, az előljáró – a földesúr bírói fórumához segítségért és jogorvoslatért. Az örökösödési ügyek minden esetben a sedes dominalis hatáskörébe tartoztak. A megegyezés és végrehajtás jegyzőkönyvben való rögzítése mellett azonban gyakran találkozhatunk vitás osztálytétellel. Gödöllői és hatvani példák alapján arra keressük a választ, hogy az egyes pertípusok jegyzőkönyvi szövegezése alapján mennyire volt, mennyire lehetett szerepe az érzelmeknek a kérelmek beadásában vagy egy-egy ítélet meghozatalában.

Erdélyi Gabriella: Család, levelezés, érzelmek: Az Esterházyak a 17. század első felében

Az előadás az Esterházyak 17. századi családi levelezését elemzi. Ha egy statikus családszerkezet helyett a családtagok közötti érzelmi és hatalmi hierarchiát egy egyezkedési folyamat függvényének tekintjük, érdemes a figyelmünket a családtagok közötti cserekapcsolatokra irányítanunk. A levelek, gyermekek, látogatások, ajándékok és egyéb szolgálatok, szívességek csereaktusai a családtagok közötti földrajzi távolságokat áthidalva az érzelmek nyelvén teremtetek kapcsolatot közöttük és egyúttal szabályozták kapcsolatukat. Az előadás Esterházy Miklós (Dersffy Orsolya özvegye) és Nyáry Krisztina (Thurzó Imre özvegye) második házassága eredményeképp létrejövő mozaikcsalád terepén vizsgálja, hogy a családi levelezés hogyan hozta létre a (mostoha)szülők és (mostoha)gyermekeik, illetve a teljes, fél- és mostohatestvérek közötti családi, érzelmi és hatalmi kötődéseket.

Mátay Mónika: Gonosz mostohák és kisemmizett árvák? Egy toposz vizsgálata 19. századi debreceni örökösödési eljárásokban

Előadásomban visszatérnék egy korábbi kutatáshoz, melynek során 19. századi debreceni végrendeleteket, hagyatéki eljárásokat, örökösödési pereket vizsgáltam kvantitatív és mikrotörténeti módszerekkel. Ezúttal az egykori elemzés egyik különös aspektusát, a mozaikcsaládot helyezném a középpontba, azon belül is a mostohák és árvák kapcsolatát. Milyen érzelmek rekonstruálhatóak a források alapján? Vajon a debreceni testamentumok és örökösödési perpatvarok igazolják a néprajzból ismert gonosz mostoha toposzt, vagy jóval árnyaltabb a kép?

A feldolgozott peres eljárások részben alátámasztják a népmesékben is jellemző sztereotípiát. Az örökösödési bírósági ügyek egynegyedében a magát kisemmizettnek, de legalábbis megkárosítottnak érző gyermek harcolt mostohájával, vagy a testvérek fogtak össze a második (harmadik, negyedik) házastárs ellen. Ugyanakkor pozitív példák is jócskán akadnak a feldolgozott anyagban, amikor a mostohaszülő kifejezetten jó viszonyt ápolt nevelt gyermekével, vagy a gyermek mutatott hálát és emlékezett szeretettel mostohájáról. Mi befolyásolta az érzelmeket, s milyen különbséget találunk a vérségi és a mostoha gyermekek és szülők kapcsolatában? Milyen tanulságokkal szolgálnak a hagyatéki ügyek?

A megtámadott mostoha kivétel nélkül mindig nő, a férjét túlélő özvegyasszony, aki néhai férje korábbi házasságaiból származó ivadékaival került összetűzésbe. A 19. századi debreceniek általában több házasságot kötöttek az életük folyamán, gyakori volt a kettőnél is több házastársi kötelék. A végintézkedésekben az örökhagyók gyakran pontosan elkülönítették, melyik házasság mennyiben gyarapította, vagy apasztotta a családi vagyont, de a tulajdonviszonyok a valóságban nagyon összetettek voltak. Ráadásul a gondosság sem mindig előzhette meg a családi háborúskodást. Vajon a konfliktusok, amelyek a szövevényes vagyoni helyzetből fakadtak, és az érzelmek összhangban álltak egymással? Milyen kapcsolat fedezhető fel az örökösödési viták és az emberek kapcsolatok között?

Miski Péter: Családi érdek vagy szerelmi házasság? Egy erdélyi arisztokrata mostohatestvér-házasság története

Előadásomban elsősorban a később rövid ideig erdélyi fejedelem, Rhédey III. Ferenc és Bethlen Gábor unokahúga, Bethlen Druziána kapcsolatára és házasságára kívánom helyezni a hangsúlyt. A két főnemesi sarj, Ferenc és Druzsina szüleik második házassága révén mostohatestvérek lettek, ifjúkoruktól együtt nevelkedtek, élvezve fejedelmi nagybátyjuk, Bethlen Gábor támogatását is. A mostohatestvérek közötti házasság viszonylag bevett gyakorlat volt a kora újkori vagyonos rétegek körében, mivel a hozomány megtartásával a családi vagyon egybentartását szolgálta. Rhédey Ferenc és Bethlen Druziána frigyével szintén egy olyan hatalmi csomópont keletkezett, amely mind a Rákóczi-korban, mind pedig Apafi Mihály kezdeti éveiben nyugtalaníthatta a mindenkori fejedelmet.

1629-ben, még Bethlen Gábor életében megtörtént az eljegyzés, amellyel végképp eldöntötték a gyermekek sorsát. A későbbiekben a (mostoha)apa Bethlen István 1646-os végrendelete is arról tanúskodik, hogy mostohafiával bizalmas kapcsolatot tartott fenn: már egyik fia sem volt életben, így mostohafiára, Rhédey Ferencre bízta nemcsak lányainak védelmét, hanem unokája, Gyulaffy Mária kiházását is. A nagypapa végrendelkezésekor Druziána és Ferenc fia, László már tíz éves volt, így a két család egyesüléséből egy, jelentős birtokok várományosaként számon tartott fiúörökös is igazolta a nagyszülők hajdani elképzelését.

Thököly István gyermekeinek kiházása is érdekes, hiszen a lányok új családjai (Nádasdyak és Esterházyak) szintén részesedni kívántak a hajdani iktári Bethlen- és Thököly-birtokokból. Házasságukból egy fiú, László született, aki viszont még szülei életében utód nélkül hunyt el; halálával a Rhédeyek ezen ága is sírba szállt. Bethlen István lányainak élettörténetét vizsgálva nyomon kísérhetjük a 17. századi Erdélyi Fejedelemség viharos évtizedeit, hiszen rájuk (is) hivatkozva igyekeztek megszerezni a trónt az iktári Bethlenekkel rokon családok.

Petneházi Gábor: Értelmelem és érzelem. Kovacsóczy Farkas (1540-1594) erdélyi kancellár családi és politikai viszonyrendszere

Kovacsóczy Farkas szlavóniai és erdélyi nemes szülők gyermekeként 1578-tól haláláig állt az erdélyi adminisztráció csúcsán. Padovában doktorált humanista létére alapvetően hazájában szeretett volna érvényesülni, ahol testvérei és édesanyja éltek és akikkel a fennmaradt források szerint igen szoros viszonyban volt. Első házasságát 1581-ben kötötte Harinnai Farkas Katalinnal. Noha a frigyből öt gyermek született, 1591-ben eltaszította magától

feleségét, miután azt a fejedelem unokabátyja, Báthory Boldizsár elcsábította. Harinnai Katalin nem sokkal ezután - Szántó István atya nem teljesen elfogulatlan beszámolója szerint - a székely hegyekben bújkálva, nyomorultul fejezte be életét. Kovacsóczy 1593-ban nősült újra: lónai Kendy Sándor tanácsúrnak - aki 1583 és 1585 között a hármastanácsban kormányzó kollégája is volt - a lányát vette el, akinek hűgát nem sokkal korábban éppen Báthory Boldizsár vezette oltár elé. Alulról jött homo novus-ként tehát Kovacsóczy ősrégi erdélyi arisztokrata családokba nősült be, mindkét házasságát egyértelműen a politikai érdek diktálta. Családi birtokállománya is szépen gyarapodott a hivatali ideje alatt: itt amikor lehetősége nyílt rá, az öccsével együtt igyekezett magának adományokat kieszközölni, akire végrendeletében gyermekeit és vagyonát bízta. Első házasságának botrányos vége ugyanakkor nyilvánvalóan rendkívül érzékenyen érintette: a csábító Báthory Boldizsárral folytatott vitájuk tettelegességig is fajult. Ennek ellenére, Báthory Zsigmond fejedelem nyomására 1592-ben békét kötöttek, sőt, mint láttuk, hamarosan sógorok is lettek. Előadásomban a rendelkezésre álló források (így Kovacsóczy három végrendelete, fennmaradt levelei, valamint külső beszámolók) alapján arra teszek kísérletet, hogy a kancellár politikai, szociális és családi viszonyrendszereinek kölcsönös dinamikáját bemutassam, valamint a források töredékességének dacára, megpróbálom mérlegelni, hogy személyes érzelmek és indulatok mikor és hogyan befolyásolták döntéseiben.

Szilágyi Adrienn: Özvegynek maradni vagy újraházasodni? Érzelmi, jogi és gazdasági megfontolások egy 19. századi nemesi társadalmon belül

A megözvegyülés és az újraházasodás a két legnagyobb kihívást jelentő érzelmi állapot, ahol az alapérzelmek (mint a szomorúság) és a komplex szociális érzelmek (mint az együttérzés, a valahova „tartozás” vagy a szeretet) kifejezései és reakciói jelennek meg és válhatnak vizsgálat tárgyává. A házastárs elvesztése vagy egy új kapcsolatba való lépés azonban nemcsak érzelmi aktivitást feltételez, hanem jogi és gazdasági döntéseket vont maga után, hiszen a gyámi vagyonkezelést a törvények, illetve a végrendeletek rendszerint a legközelebbi örökösre, a rokonság valamelyik tagjára vagy az özvegyre bízta. A kérdés azonban adott, képesek-e egyedül vagy az árvákkal maradt nők megtartani az önállóságukat, kiterjeszteni a befolyásukat, gazdaságukat vagy mindezt egy újabb házasságkötéssel biztosíthatják? A gyámság ugyanis az újabb házasságkötésig terjedt, ekkor a legközelebbi öröklésre jogosult léphetett helyébe, amennyiben az elhunyt végrendeletében nem rendelkezett másképp. A gyámság természetesen a vagyon birtoklása, az abból származó jövedelmek miatt volt lényeges, azaz az özvegyeknek hatalmas szerep jutott a nemesi vagyon fenntartásában, a nemes árvák boldogulásában. Az előadásban ezeknek a nőknek a jogi státuszát, a családjukban betöltött szerepüket, valamint a gyermekek és tulajdonuk gondozásáért való felelősségüket – a nemes árvák szempontjait sem figyelmen kívül hagyva – igyekszem körbejárni. Főként azért is, mert a megözvegyülést követően a család összetartása, illetve a hatalom és a nemesi vagyon megőrzése fontosabb volt, mint a kor követelményei szerinti nemi szerepek, hiszen ettől a pillanattól fogva aktív szerepet vállalhattak a család gazdasági és jogi ügyeiben. Ezeket az aktusokat – a korábban már vizsgált 19. század eleji Békés megyei köznemesi társadalomhoz kötve – a nemesi családi dokumentumokon, árvaügyi iratokon, elszámolásokon, házassági szerződéseken és peres eljárásokon keresztül próbálom vizsgálni hozzákapcsolva a család összetartása és kizárólag a

vagyon fenntartása, a biztonság megteremtése és az autonómia korlátozása között feszülő komplex érzelmeket.

Varga Szabolcs: Apák és lányok - anyák és fiúk: Zrínyiek és Erdődyek generációváltásai a 16. században

A kora újkori magyar arisztokrácia tagjainál ritkán találunk utalásokat a generációs konfliktusokra, a szülőkkel, mostohaszülőkkel való kapcsolatra. Pedig a családok életében mindig is rizikófaktornak számított a nemzedéki átmenet, a folytonosság és az emlékezet továbbvitele. A Zrínyi és az Erdődy család közötti dinasztikus házassági kísérlet, és az azt követő birtokper anyagai remek bepillantást engednek a családok belső miliójébe, ahol a szülők stratégiai döntései – kiházasítások, birtokügyek – megszülettek, valamint képet kapunk arról is, ahogy ezt az utódok szemlélték. Az előadásból kiderült szigetvári Zrínyi Miklósnak a szüleihez, feleségéhez, illetve gyermekeihez való érzelmi kötődése, György fia és a szigetvári hős özvegyen maradt második felesége közötti ellenszenv. Másrészt megismerjük Erdődy Péter két házasságából született gyermekeinek a viszonyát, és a mostohatestvérek közötti évtizedes viszály részleteit is.